
NYTT OM RUNER

Meldingsblad om runeforskning

her * fær * ha=fdiaefr
Hér ferr Hafdjarfr/hafdjarfr.
Here travels Hafdjarfr/the seabold.

Nr. 12

1997 (publ. 1998)

ISSN 0801-3756

Arbejdet ved Runologisk Laboratorium, København

Nyfund fra Danmark 1997 (og tidligere)

Ved de arkæologiske udgravninger i NYDAM Engmose (Sønderborg Amt), som afsluttedes med udgangen af juni 1997, nåede antallet af runeindskrifter fra ældre og yngre nedlægninger i Nydam op på otte med to nye indskrifter, som foreløbig dateres til ca. 400 e.Kr. Runerne på NYDAM REMENDEBESLAG af sølv (NSL, Nydam 1997, 217x14085) blev under afrensningen opdaget af konserveringstekniker Eva Salomonsen. Beslaget er 3 cm langt, 2 cm højt og ca. 4 mm tykt og består af en rektangulær sølvplade, der er bukket sammen på midten, og som med et par nagler har kunnet fastholde remenden. Sølvpladen er kantet med borter, og runesiden synes at have været inder- eller bagside. De højrevendte runer er indridset med et spidst redskab i en overflade, som tilsyneladende er skraveret med en fil eller lignende, før runerne blev lavet. De velformede, højrevendte runer står fint og skarpt, og læsningen er helt sikker: **rawsijo**. Alle runerne har fuld højde, de er fra 10 til 14 mm høje, højest er **j**.

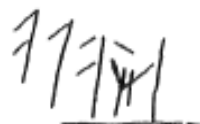

Det er vanskeligt at afgøre, om runerne er så velbevarede, fordi de har siddet velbeskyttede på bagsiden af beslaget, eller fordi de er ridset kort før nedlægningen. Det er derfor uvist, om risteren var en besejret fjende udefra eller en af de hjemlige sejherrer. Indskriften synes at bestå af et substantiv — et hidtil ukendt mandsnavn, *Rawsijō* — dannet med afledningsendelsen *-ijō* til den rod, som også findes i det gammeldanske verbum *ruse*, 'bruse, suse' (og nydansk *rus*). Roden indgår antagelig som førsteled i det sammensatte oldhøjtyiske kongenavn *Rausimod*.

Den anden NYDAM-indskrift (NSL, Nydam 1997, 217x14185) blev opdaget på en trapezformet, sort SVÆRDPERLE af jet (gagat). Perlen er blankpoleret, affaset, med afrundede kanter. Set ovenfra har den nærmest form som en ligebeinet trekant, hvor det spidse hjørne er skåret af, så der fremkommer en ca. 1 cm lang side. Trekantens to langsider måler 4,6 og 4,7 cm, mens den sidste side er ca. 3,5 cm lang. Der er

boret et hul på midten, ca. 8 mm i diameter, på oversiden med runerne udvider det sig til en diameter på 13 mm. Perlen er ca. 1,7 cm tyk, og set fra siden er den spidsoval.

På den afrundede skråkant mellem den afskårne spids og den flade overside er der ridset nogle 4–5 mm høje, venstrevendte runer. Indskriften som helhed er meget slidt, det nederste af hovedstaven på den yderste rune, **a**, er helt forsvundet, og overfladen er beskadiget. Der er både sekundære ridser og tilsyneladende rester af en gammel stregornamentik samt svage spor, som synes at kunne opfattes som rammelinjer. Det er ikke lykkedes at afgøre, om indskriften indledes med en rammestreg eller en **i**-rune, fulgt af et problematisk **R** med en sekundær fortykkelse af hovedstavens midterparti, eller der er tale om en bred **h**-rune med en ridse opefter fra den venstre, delvis fortykkede hovedstav, eventuelt en binderune **h** med en venstre bistav, pegende opad fra midten (som en **k**-bistav af yngre type). Men de næste runer er sikre nok: **ala**. Hele indskriften kan translittereres: (?)**ala** (en spejlvendt læsning, **alaR** er problematisk). Det er meget tvivlsomt, om indskriften er sprogligt meningsgivende.

Materialet er fremmedartet, og har uden tvivl været kostbart, jet anses i reglen for at stamme fra England; men indskriften kan være ridset ind hvor som helst; dog næppe umiddelbart før ofringen i den daværende Nydam-sø. Blandt årets øvrige fund er tre sværdsceder af træ med udskåren dyreornamentik, de dateres foreløbig ligesom sværdperlen til ca. 400 e.Kr.

En velbevaret GULDBRAKTEAT er fundet med metaldetektor af Mouritz Zchikai ved Roskilde Museums udgravning i forbindelse med anlægsarbejde i gammelt kystzone-område i ROSKILDE. Den har en diameter på ca. 2,5 cm og vejer 2,77 g og er af C-type (hoved over firbenet dyr). Profilen vender mod venstre. Foran den og det hornede hestelignende dyrs hoved ses en lille figur, der holder hånden op foran ansigtet. De ca. 3 mm høje runer findes langs kanten, dels over hårpartiet, dels under dyret, en enkelt rune under bagbenet, ellers mellem for- og bagben. Det er en samling af regulære og deforme eller runeefterlignende tegn, og det er vanskeligt at fastlægge læseretningen og afgøre, om teg-

nene over hårpatriet vender toppene eller fødderne ud mod randen. Her er de læst fra venstre mod højre med toppene ud mod kanten: **nh?þ?ll** eller **nh?w?ll**. Den fjerde rune vender da mod læseretningen. Det er snarest **þ** med en lavt anbragt bue, eller **w**, hvis den desuden er vendt på hovedet. Foran og efter den ses et par runde buer. Rent teoretisk kan de opfattes som **u**-runer, der står på hovedet; men i så fald er de påfaldende runde og brede i forhold til de sikre runer. Skønt den venstre del af toppen af rune 2 og det øverste af forbindelsen mellem de to hovedstave er delvis skjult under øskenen, er læsningen som **h** sikker. De to sidste runer kan være **l**-runer med meget lavtsiddende bistave eller eventuelt **u**-runer. Herefter følger et mere end dobbelt så højt symboltegn.

Runerne under dyret synes at have fødderne ud mod randen. Den enlige rune under bagbenet kan opfattes som en højrevendt **a**-rune, mens runerne et stykke herfra mellem for- og bagben er venstrevendte og må læses fra højre mod venstre: **a** [højrevendt] **?þru?** [venstrevendte]. Den første af de venstrevendte runer har fuld højde og en bistav fra midten ned til randen, det kan være en **u**-rune med påfaldende lavt ansat bistav; men i så fald er den meget forskellig fra den næstsidste rune, der ser ud som en mere normal, men ret lille **u**-rune, hvis bistav knap synes at nå helt ned til grundlinjen; **þ** og **r** er sikre (**r**-runen ret åben, men med knæk på bistaven). Den sidste rune ligner nærmest vikingetidens nordiske **k**-rune. Det kan måske diskuteres, om de tilsyneladende lidt mere regulære runer under dyret kan opfattes som en forvansket gengivelse af en forkortet futhark, hvilket kræver, at man begynder med den højrevendte **a**-rune og læser den som et spejlvendt misfoster af en **f**-rune.

Under udgravningen af det store, 36 m lange vikingeskib, Vrag 6, under den nyetablerede museumsø i ROSKILDE fandt man en mærkelig TRÆPIND med en runeindskrift. Da man tog bordplankerne op i bagbords side i september 1997, lå pinden omtrent midt inde under skibet. Det er en ca. 46 cm lang, afbarket, tilskåret pilegren, hvis tynde ende var stukket gennem et hul i en lille, uforarbejdet matsort flintesten.

Skaftet er ovalt i tværsnit, ca. $2 \times 1,5$ cm med glat overflade. I den tykkeste ende er pinden tilskåret, så det ligner et ca. 5 cm langt dyre- eller fuglehoved. Indskriften består af en knap 14 cm lang runelinje, som begynder ca. 1,5 cm fra hovedenden. Runerne er 12-15 mm høje og bortset fra en skade fra optagelsen meget velbevarede; som skilletegn er brugt 2-3 korte streger. De første 15 runer læses uden vanskelighed, og de bevarede spor tillader at identificere rune 16-20 som **pis?r**. Hele midterpartiet og foden af runerne 18-23 er ødelagt, og det kan ikke ses, om der har været et skilletegn. Rune 21 kan ud fra forskydningen mellem top og fod synes at være et smalt s, 22-23 kan ikke bestemmes med sikkerhed. Hele indskriften kan translittereres: **saksi:risti:runar:pis?r š??rku:matr**, og oversættes: "Sakse ristede disse runer, ...-mand". Et lille tilfældigt hak foran **ku** kan ikke opfattes som øverste punkt i et skilletegn, så en deling her er ikke sandsynlig. En fristende tolkningsmulighed kunne være **š[ao]rku:matr** eller **š[io]rku:matr**, *sæ-* eller *sjö-orkumandr* (med dobbeltlæsning af en eventuel *os*-rune). Fra norsk lovsprog kendes *orkumaðr* som en betegnelse for en 'arbejdsmand', 'havnearbejder', men *orkumandr* kendes tilsyneladende ikke i gammeldansk og -svensk, skønt verbet 'ørke' samt 'ørkeløs'/'ørkesløs' findes.

Skibstømmer fra vraket, som pinden lå under, er efter den foreløbige dendrokronologiske datering fældet ca. 1025. Brugen af **risti** for ældre **raist/rist**, 'ristede', **runar** med **r** i endelsen i stedet for **-R** og formen **pisar** for ældre **pasi/pisi** er karakteristiske nye træk i de olddanske indskrifter fra slutningen af 1000-tallet, men Sakse behøver naturligvis ikke nødvendigvis at have været dansk. Det er uvist, hvad formålet med genstanden har været, den kan have været et (maritimt) redskab, men det kan også have været et stykke legetøj. Indskriften viser en tilsyneladende uhøjtidelig, hverdagsagtig beherskelse af runeskriften.

I 1996 modtog Runologisk Laboratorium to fragmenter af en smukt dekoreret ENKELTKAM af horn fra LUND (KM 80787) til undersøgelse,

et kort endestykke uden runer, ca. 4 cm langt, og et midterstykke med runer ($7,4 \times 3,3 \times 1,4$ cm), af en antagelig ca. 19 cm lang kam. De er fundet i jord, som stammer fra en udgravning 1954 i Kvarteret Maria minor nr. 3, og som derfra er kørt til Plommonvägen 22 i Nilstorp. Den ufuldstændige indskrift er 5,7 cm lang, runerne ca. 5 mm høje: —**lui:reist:runar:þesar:at:k—**, “...(l)vi ristede disse runer for K...”.

Den første rune ses i brudkanten, den har en højrevendt bistav, som udgår lidt under toppen, den må læses l, da indskriften, hvad der er bemærkelsesværdigt, anvender kortkvistformer som kortstavet s og ensidige a-, n- og t-runer. Hovedstaven på rune 2 er beskadiget af et sekundært hul. Rune 3 mangler så lidt af toppen, at det næppe kan være andet end i. Rune 5 synes at være en stungen i-rune med et stort punkt, dvs. e. Derimod er punkteringen af rune 15 lidt tvivlsom med et hul ved siden af hovedstaven. —vi kan være et kvindenavn, som f.eks. *Kætilvæ* eller *Alvæ*, eller et mandsnavn (tilnavn) på -vi, som *Tjarvi*, *Splvi*. Det er uvist, hvor mange runer, der er tabt, men det er mest sandsynligt, at indskriften endte med navnet på den, som runerne blev ristet til.

Kamtypen er tidlig, slutningen af 900-tallet til omkring 1000, men rune- og sprogformerne, bl.a. brugen af ei, tyder snarere på en lidt senere datering. Af de ca. 500 kamme, der er fundet i Lund, er det den femte runekam.

En LÆDERSKEDE fra LUND (nr. 5, KM 71839:548), som jeg har haft lejlighed til at undersøge i København 1996–97, er ifølge oplysninger fra Maria Cinthio fundet ved udgravningerne i S:t Clemens 9 i 1983 og foreløbig dateret til begyndelsen af 1000-tallet. Det er et ca. 18 cm langt fragment af en dolkeskede bestående af to løse lag. Runerne, der tiltager i højde fra ca. 17 til 24 mm, er skåret langs kanten på den ene ca. 4 cm brede side. De første 6–7 runer er delvis forsvundet ligesom toppene af de sidste 3–4 runer, fordi det yderste lag af læderet mang-

ler; men ellers står runerne bortset fra lidt kant-slidspor i toppene fint og skarpt. Begyndelsen af indskriften

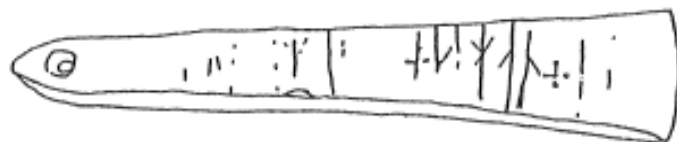

kan fastlægges, fordi der ingen runespor er i den velbevarede overflade mellem den uregelmæssige brudkant og de svage rester af den første rune; mens det brud, som delvis følger den sidste hovedstav, gør det umuligt at afgøre, hvor mange runer her er gået tabt. Indskriften kan translittereres: **u???uqasan:iar:lifar:kati:bau?s:k??**—. Første runetegn kunne alternativt læses **r**, det usikre **k** mod slutningen kunne læses **f**. Jeg har ud fra den tidlige arkæologiske datering antaget, at der er brugt gennemstreget **a** og gennemstreget **n**, men ejendommeligt nok ensidigt **t**, kortstavet **s** og en *os*-rune med venstrevendte bistave samt et "normalt" **b**. Det er uvist, om *os*-runen bør translittereres som **a** eller **o**, sammenstillingen **aa** forekommer i enkelte indskrifter, tilsyneladende i visse tilfælde for at betegne et nasalt **a**.

Indskriften ser ud til at være sprogligt meningsgivende; men det er ikke lykkedes at få sammenhæng i brokkerne af kendt, nordisk ordstof i den fragmentariske indskrift. Noget plausibelt tolkningsforslag har ikke kunnet fremsættes.

På en lille omhyggeligt forarbejdet BLYAMULET (KM 62892:2191) fra LUND fra en udgravning i 1971 i Kvarteret Svartbröder 23 blev runer opdaget i Kulturens magasiner i 1996. Den har et hul i den ene ende og er formet som en lang, smal miniature-økse, der kan have været båret i en snor.

Amuletten er 8 cm lang og måler 1,6 cm i den brede ende med en æg. Den anden

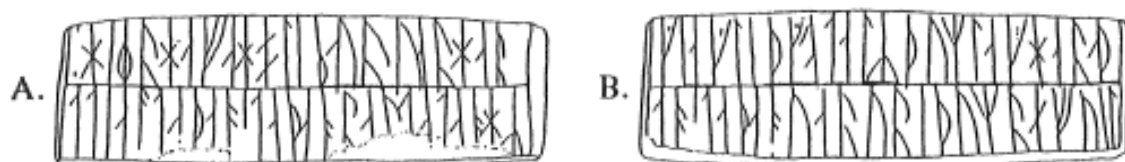
ende er tilspidset og forsynet med et hul, der er ca. 2 mm i diameter på oversiden. Amuletten er knap 5 mm tyk, og noget plettet af korrosion. Det kan se ud til, at en ældre runeindskrift er banket ud eller hamret væk, så den nuværende korsindrammede runeindskrift, ca. 4 cm fra hullet, er sekundær. Runerne **+shan+** er ca. 8 mm høje, fra over-

kanten når de næsten ned til underkanten. Korsene fremtræder som små trekantede, dybt indslagte fordybninger, det til højre for runerne synes temmelig slidt. Rune 1 kan være et normalt s; men den nederste halvdel er ødelagt af korrosion, og en lodret revne skærer sig op nedefra gennem den skrå bistav, som næsten når over til hovedstaven noget under dens top. Derefter ses et sikkert h og et ensidigt a, eventuelt med en kort opadrettet bistav fra foden op mod højre, som kunne indicere en binderune $\widehat{ac}$; men det er snarest en lille sekundær skade, der er flere småridser og andre fordybninger.

På den anden side af amuletten er der muligvis svage spor af (tidligere?) indridsninger: efter tre dybe punkter ses 4,4 cm fra den brede ende noget, der ligner et o med højrevendt bistave. På den ene smalside ses svage spor af en eventuel n-rune. Det er tvivlsomt, om indskriften er eller har været meningsgivende. Dateringen er usikker, amuletten kan være såvel middelalderlig som efter-middelalderlig.

Runefund fra Grønland 1997

En rektangulær, flad RUNEPIND fra en arkæologisk udgravning i 1997 i Østerbygden, Ø 34 QORLORTUP ITINNERA x117 (ca. 8×3 cm) havde på hver side to rækker ca. 1 cm høje runer ("grønlandske" r-runer, b-rune med kun en bælge, e-rune med ring), ensidigt o og gennemstreget ø, ýr-runen for y). Der er anvendt binderunerne $\widehat{au}$, $\widehat{ap}$ ($\widehat{pa}$), $\widehat{nn}$ og $\widehat{ll}$. Foden af runene A.2 17–23 er ødelagt ved afflisning.

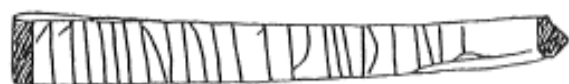

- A. :hierhafahølibauruarhar
ttialltapannstapanrartatanhy
B. giaglapgotalypumlagharap
annstapannuaruripumræfuil

Indskriften, der er præget af gentagelser, synes (som først påvist af John McKinnell) at være en oldnordisk, delvis metrisk formet indskrift. Da indskriften ikke anvender skilletegn, er ordopdelingen vanskelig, og der er øjensynlig skiftet linje midt i ord — og mellem side A og B:

hy/gi, ifølge Jonna Louis-Jensen, som har set på indskriften, og bl.a. påvist den slående lighed mellem **hierhafaholibāuruar** og førstelinjen i strofe 4 af en lausavísa, tilskrevet Hásteinn Hrómundarson halta: *Hér megu hæligrvar* — med en kenning “de rosende træer” for krigere (*Den norsk-islandske Skjaldedigtning* ved Finnur Jónsson, B I: 91). I overensstemmelse med dróttkvætt-metret begynder den følgende verslinje med **hart**. I B.1 findes måske endnu en dróttkvætt-verslinje: *á’k láð gotalýðum*, eventuelt en del af en kenning: “søkongens/fiskenes el.lign. lands heste”, og **ræfuil** er måske et søkongenavn *Ræfil[s](?)*. Skjaldesprog er ikke tidligere påvist i de grønlandske indskrifter.

Ligeledes i Ø 34 QORLORTUP ITINNERA fandtes en tilskåret, knap 13 cm lang TRÆPIND x427 med runer fra kant til kant på to af fire sider, fra 15 til 7 mm høje på A-siden, hvor de sidste runer har lidt ved, at pinden er blevet spidset til. B-sidens korte indskrift i den ene ende består af 12–15 mm høje runer. A: **ttiiiiuiiitpiiiuii**, B: **smirin**. Rune 13 på A-siden (læst som et usikkert **p**) kunne eventuelt opfattes som en **k**-rune. Indskriften, der kan være en form for lønskrift, er ikke tolket.

Arbejdet i øvrigt

Takket være en bevilling fra Statens Humanistiske Forskningsråd har der med assistance fra stud.mag. Ken Farø (og stud.mag. Adam Wagner) været arbejdet med forberedelse af en udgivelse af samtlige nu kendte danske runeindskrifter. Der er primært sket en kritisk gennemgang af indberetninger om runefund siden 1940 i forbindelse med en ajourføring af arkiv og billedsamling. Der er desuden arbejdet på en bibliografisk opdatering, også med hensyn til de allerede 1941–42 publicerede indskrifter.

Museumsinspektør Marie Stoklund
Runologisk Laboratorium, Danske Afdeling
Nationalmuseet, København